

CEVDET YILMAZ (2006) “*Samsun Semt Pazarları*”, I. Ulusal Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu, (4-6 Mayıs 2006), **Geçmişten Geleceğe Samsun, (1. Kitap)**, (Editör: C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yay., (521-539), Samsun.

SAMSUN SEMT PAZARLARI

Cevdet Yılmaz¹

Giriş

Tarihin çok eski dönemlerinden beri, dünyanın hemen her yerinde, insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere pazarlar kurulur. Haftanın belli günlerinde şehirlerin muhtelif kesimlerinde kurulan semt pazarları da bu bağlamda gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Semt pazarları; satıcı ile tüketiciyi karşı karşıya getirerek müşterilere aracısız hizmet vermeleri, ucuzluk ve çeşitliliği bir arada sunmaları, piyasaların oluşumunda etkin rol oynamaları, dar gelirli aileler için alternatif alışveriş imkânları sunmaları gibi nedenlerle şehirlerde yaşayan özellikle orta ve alt gelir grubu için çok önemli mekânlardır. Şehir merkezlerinde sayıları her geçen gün artan büyük market zincirleri her ne kadar kişilerin alışveriş alışkanlıklarını değiştirerek nüfusun önemli bir kısmını kendilerine çekmeye başlasalar da, semt pazarları bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de varlıklarını uzun yıllar devam ettireceklerdir.

Genel olarak bakıldığında başlıca üç tip pazar vardır. Bunlardan birincisi “üretici-pazar-tüketici” ilişkisine dayanan *üretici pazarları*dır. Bunda üretici kent çevresindeki tarım alanlarında yetiştirdiği ürünlerini şehre gelip pazarda doğrudan tüketiciye satar. İkincisi “üretici-hal-perakendeci-pazarcı-tüketici” ilişkisine dayanan *perakendeci pazarları*dır. Bunlar satacakları malı toptancı hallerinden alıp pazara getirip satarlar. Üçüncüsü ise “üretici-tekelleşmiş perakendeci pazarcı-tüketici” ilişkisine dayanan *tekelleşmiş perakendeci pazarları*dır. Bunlar da üreticinin elindeki malı daha tarladayken toptan alıp, araya aracı kişi ve kurum katmadan doğrudan tüketiciye satarlar (GÖÇER 1984:63). Malı nerden alırlarsa alsınlar hepsinin ortak noktası pazarda bir *tezgâha* veya bir *yere (sergiye)* sahip olmalarıdır. Bu pazar ve pazarcı ilişkilerinin tamamını çoğu zaman tek bir pazarda görmek mümkündür. Semt pazarları bunların örnekleri ile doludur. Pazarların büyüklüğünü anlamak için başlıca kriterler ise; *kapladıkları alan, ziyaretçi sayısı, satıcı sayısı, ürünlerin satış değeri yüksekliği ve iş hacmi yoğunluğudur* (ÖZGÜÇ ve MITCHELL 2000). Semt pazarları kuruldukları yerlerde devamlılık gösterirler ve haftanın belli günlerinde kuruldukları için de periyodik özelliğe sahiptirler.

¹ Doç. Dr., 19 Mayıs Üniv. Fen Ed. Fak. Coğrafya Bölümü, Samsun. <cyilmaz@omu.edu.tr>

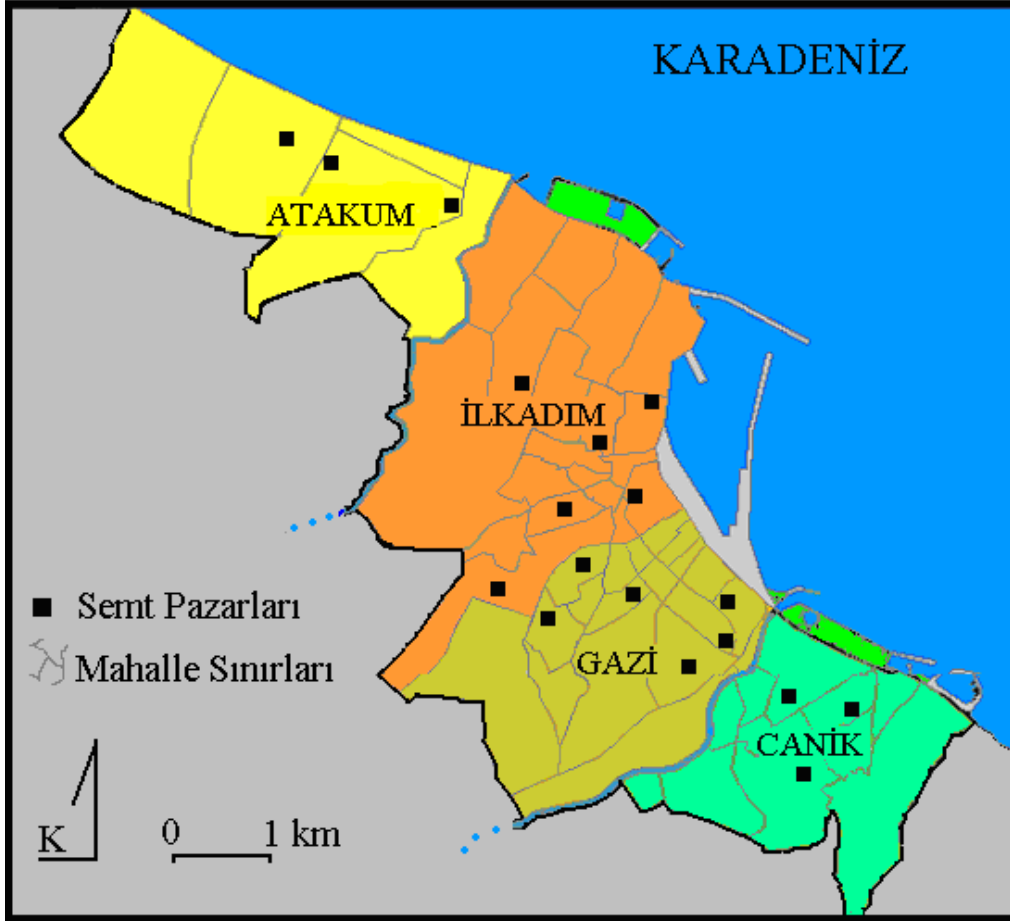
Temelde *üreticiler*, *satıcılar* ve *tüketiciler* olarak üç ana kesimi ilgilendiren semt pazarları, kuruluş yerlerinin özellikleri, buralarda yaşayanlar üzerindeki etkileri, yerel yönetimlerin yer tahsisi ve kontrolü yanında, ilgili taraflara karşı tutum ve davranışları gibi hususlar nedeniyle çok karmaşık ilişkiler ağına sahip, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu nedenle pazarların ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal özelliklerinin bilinmesi coğrafya kadar diğer bilim dallarını da ilgilendirmektedir. Ayrıca pazarların kentsel plânlamadaki yeri ve önemi, buralardan faydalananlara sunulan hizmetin kalitesi, alıcı ve satıcıların istek, arzu ve şikâyetlerinin dikkate alınarak bunlara çözümler getirilmesi gibi hususlar açısından da yerel idarecileri ilgilendirmektedir.

Semt pazarlarının gündelik hayatımızda işgal ettikleri yerin öneminin aksine bu konuda Türkiye’de yapılmış çok fazla araştırma yoktur. Pazarlama konusunu teorik açıdan ele alan ve içinde pazarlara da yer veren başlıca Türkçe coğrafi yayın GARNIER ve DELOPEZ’e (1983) aittir. Türkiye’deki pazarları konu alan coğrafi araştırmalar henüz çok yenidir. Bunlardan ÖZGÜÇ ve MITCHELL (2000) *İstanbul* pazarlarını ele aldıkları çalışmalarında, ayrıca yabancı kaynaklardan da yararlanarak konunun teorik ve metodik açıklamasına yer vermişlerdir. TUNÇEL (2003) Anadolu şehirlerindeki semt pazarlarını *Elazığ* örneği ile açıklamıştır. Nihayet en son araştırma ise ÇALIŞKAN (2005) tarafından *Bursa* pazarları üzerine yapılmıştır. Bunlar dışında Batı Asya ve Akdeniz dünyası içinde Türkiye’deki pazarlara da yer veren, bunları diğer ülkelerdeki pazarlarla karşılaştıran yabancı araştırmacılar da olmuştur. TUNÇEL’in (2003) belirttiğine göre bunların başlıcaları W. Fischer, H.Gaube (vd.) ve H. Oettinger’dir. Bahsedilen tüm bu araştırmalar Türkiye’de bugüne kadar yapılan başlıca çalışmalar olup, bunlar içinde Samsun’da kurulan semt pazarları ile ilgili herhangi bir eser yoktur. Araştırma Samsun için bir ilktir ve sadece bir başlangıçtır.

Bu çalışmada, Samsun şehir merkezinde kurulan başlıca pazarların genel özellikleri ve başlıca sorunları üzerinde durulmuştur. Bunlardan ikisini oluşturan Hastanebaşı ve Selahiye pazarları ise ayrıntılı olarak incelenmiş, pazarlar ve pazarcılara ait örnekler bu pazarlardan verilmiştir. Araştırmada çeşitli zamanlarda pazarcı, müşteri ve bu pazarlarda görev yapan zabıta memurları ile yapılan mülakatların sonuçlarından ve gözlem metodundan yararlanılmıştır. Araştırmanın anket sonuçlarına dayanan daha ayrıntılı kısmı başka bir yayında ele alınacağından bu çalışmada ayrıntılı bilgiye yer verilmemiştir.

1. Samsun'da semt pazarlarının kuruluş yeri özellikleri

Samsun şehir merkezini oluşturan *Gazi*, *Canik*, *İlkadım* ve *Atakum* beldelerinde her hafta toplam 18 semt pazarı kurulmaktadır. Bu pazarların belde ve kuruluş günlerine göre dağılımı *Şekil 1* ve *Tablo 1*'de gösterilmiştir. Pazarların üçü salı, ikisi çarşamba, ikisi de perşembe ve pazar günleri kurulurken mevcut pazarlar içinde en büyüklerini oluşturan 10 pazar ise cumartesi günleri kurulmaktadır. Cumartesi kurulan pazarlar, şehrin merkezî yerlerinde olmalarının yanı sıra, özellikle çalışanların tatil günü olması nedeniyle hem daha hareketli ve büyük, hem de daha kalabalıktır.

Şekil 1: Samsun şehir merkezinde kurulan pazarlar ve kuruluş yerleri.

Tablo 1: Samsun şehir merkezinde kurulan pazarlar ve kuruluş günleri.

BELDELER	PAZARYERİ	HAFTANIN GÜNLERİ						
		P.tesi	Salı	Çarş.	Perş.	Cuma	C.tesi	Pazar
GAZİ	Ağabali						X	
	İlyasköy						X	
	İstasyon						X	
	Kılıçdede						X	
	Meskenler			X				
	Reşadiye						X	
ATAKUM	Atakum							X
	Türkiş					X		
	Zabıta		X					
İLKADIM	Hançerli						X	
	Hastanebaşı						X	
	Kadıköy						X	
	Kadifekale			X				
	Liman		X					
	Selahiye						X	
CANİK	G.O.Paşa						X	
	Karşıyaka				X			
	Uludağ		X					

Samsun şehir merkezindeki pazarların hepsi cadde ve sokaklar üzerine kurulmakta olup, geçmişten günümüze bazı iyileştirmeler yerine Samsun âdeta bu alanda bir gerileme yaşamaktadır. Örneğin şehrin en merkezi kısmında katlı olarak inşa edilen pazaryerlerinden biri olan *Modern Pazar* yıkılarak park ve otoparka dönüştürülmüş ve pazar Ağabali Caddesi ve yan sokakları üzerine kaydırılmıştır (**Foto 1**). Benzer şekilde, İlkadım Beldesi sınırları içinde daha önce katlı pazaryeri olarak inşa edilen ve tuvalet, su gibi temel ihtiyaçların karşılanmış olduğu üç büyük ve önemli pazarın üçü de devre dışı bırakılmıştır. Bunlardan ilk olarak Unkapanı katlı pazaryeri *İlkadım Belediyesi Kültür Merkezi*'ne dönüştürülerek pazar fonksiyonu ortadan kaldırılmıştır (**Foto 2**). Diğer ikisi, Hastanebaşı ve Selahiye semt pazarları da yıkılarak, yerlerini Büyükşehir Belediyesi ile TOKİ'nin ortaklaşa yaptıkları Toplu Konut inşaatlarına bırakmışlar (**Foto 3**). Buralarda yer alan pazarlar da yine çevredeki sokak ve caddeler üzerine taşınmıştır (**Foto 4**).

Foto 1: Park ve otoparka çevrilen eski Modern Pazar (solda) ve buraya alternatif pazaryeri seçilen Ağabali Caddesi (sağda).

Foto 2: İlkadım Belediyesi Kültür Merkezi'ne dönüştürülen eski çok katlı pazaryeri (sağda) ve Unkapanı Caddesi üzerine kurulan yeni Hastanebaşı Pazarı.

Foto 3: Selahiye semt pazarı yerine inşa edilen toplu konutlar.

Foto 4: Eski yerini Toplu Konutlara kaptıran Selahiye semt pazarı yeni yerinde.

2. Semt pazarlarının fonksiyonel özellikleri

Samsun şehir merkezinde kurulan semt pazarları, pazarcılar ve bu pazarlardan alışveriş yapanlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde pazarların fonksiyonel yapısı ortaya çıkmaktadır. Samsun şehir merkezindeki semt pazarlarının başlıca fonksiyonel özellikleri ana başlıklar altında şu şekilde özetlenebilir;

- Pazarların büyüklüğü semtlere, kuruluş yerlerine ve kuruluş günlerine göre değişmektedir. İstasyon ve Hastanebaşı gibi, şehrin merkezî kısmındaki pazarlar daha kalabalık, daha büyük ve daha çeşitli, çevrede yer alanlar ise nüfus yoğunluğunun da azalmasına bağlı olarak daha küçük, daha tenha ve daha az çeşide sahiptir. Örneğin her ikisi de cumartesi günü kurulan Hastanebaşı Pazarı'nda 450, Selahiye Pazarı'nda ise ortalama 150 makbuz kesilmektedir². Bu durum pazarların konumu ve çevrelerinde barındırdıkları nüfus miktarı ile yakından ilgilidir.

- Samsun semt pazarlarında çevre köylerden gelen çok sayıda üretici-köylü kendine yer bulmakta, bu köylüler pazar için üretim yaparak geçimlerini bu yoldan sağlamaktadırlar.

- Samsun semt pazarları daha çok orta ve düşük gelir grubuna hitap etmektedir. UZUNEMİNOĞLU'nun (1992:211) 13 yıl önceki tespitlerine göre Samsun halkının % 65'i alışverişini mahalle bakkalı ve semt pazarlarından yapmaktadır. Bu oranlar şüphesiz son 10 yılda ulusal market zincirlerinin Samsun'da daha çok sayıda yer alması ile değişmiş olabilir. Fakat halkın büyük kısmının alım gücünün hâlâ düşük olması ve pazaryerlerindeki kalabalık bu oranın yine yüksek olduğunun bir işaretidir.

- Havanın pazar günlerinde yağışlı olup olmaması müşteri ve pazara gelen satıcı sayısını etkilediği gibi, yılın belli dönemlerinde de pazarlarda bir gerileme veya artma olmaktadır. Örneğin fındık toplama mevsiminde Trabzon, Giresun, Ordu, Terme ve Çarşamba pazarı ve müşteriler memleketlerine gittikleri için, bazen pazarlarda yarı yarıya azalma görülmektedir. Yaz döneminde pazarlarda müşteri sayısı ve buna bağlı olarak pazarcı sayısının

² 08.04.2006 Cumartesi günü saat 15.00–17.00 arasında Selahiye semt pazarında yaptığımız incelemede 188 satış birimi (yerde veya tezgâh üzerinde satış yapan pazarcı) tespit edilmiştir. Aynı gün pazarcılara makbuz kesen İlkadım Belediyesi zabıta memurunun verdiği bilgiye göre toplanan para 240 YTL'dir. Yine aynı kişinin verdiği bilgiye göre bir önceki hafta havanın yağışlı olması nedeniyle pazara gelen satıcı sayısı yarı yarıya az olup, toplanan vergi 150 YTL'dir.

azalmasının bir diğere nedeni de Samsun halkının bir kısmının tatil amacıyla yazlıklarına, bir kısmının da (okullarında tatil olmasıyla) köylerine gitmesidir. Özellikle sonbaharda ise (turşu, konserve vb. ihtiyaçlar nedeniyle) kışa hazırlık için pazarlar daha kalabalık olmakta, alışverişin hacmi de artmaktadır.

- Pazarların büyük kısmı (yarıdan fazlası) cumartesi günleri kurulmakta, bu da başta memurlar olmak üzere çok daha geniş bir kesimin pazarlardan alışveriş yapmasına imkân vermektedir.

- Pazarlar kuruldukları yerdeki esnaf için de büyük önem taşımaktadır. Örneğin Hastanebaşı Pazarı'nın yer aldığı Unkapanı Caddesi üzerindeki esnaf pazar kurulduğu gün hem pazara gelen kalabalık müşteri kitlesine, hem de pazarcılara satış yapmaktadır (**Foto 5**).

Foto 5: Unkapanı Caddesi üzerinde Hastanebaşı Pazarı'ndan bir görünüm. Cadde üzerindeki dükkân sahipleri kendi mallarını sergilemek ve satmak için dışarıdan gelen pazarcıları cadde ortasına ötelemiş.

- Pazaryerlerinde tezgâhların yerden yüksekte ve üstü kapalı olması gerekir. Ayrıca, özellikle sabahtan akşama kadar burada faal halde bulunan pazarcılar için güvenlik, tuvalet, su, ibadethane gibi ihtiyaçların da en iyi şekilde karşılanması lüzumu vardır. Belediyelerce pazar kurulmasına müsaade

edilen yerlerin asgarî bu standartlara haiz olması beklenir. Bunun için ideal olan husus özel pazaryerlerinin yapılmasıdır. Fakat ne ilginçtir ki, yukarıda da ifade edildiği gibi, Samsun'da vaktiyle bu şekilde yapılmış bulunan pazaryerleri günümüzde başka amaçlar için kullanılan alanlara dönüşmüştür.

- Pazaryerlerinde tezgâh sahipliğine bakarak köylü ile şehirli pazarcıyı birbirinden ayırmak mümkündür. Şehirde oturup geçimini pazarcılıktan sağlayan esnafın pazaryerlerinde ahşap tezgâhları vardır. Şehrin uzak ve yakın çevresinden gelen köylüler ise pazaryerinde tezgâhları olmadığı için, getirdikleri ürünleri yere açtıkları sergiler üzerinde satmaktadırlar (**Foto 6**).

Foto 6: Selahiye Pazarı'nda yere sergi açarak satış yapan köylü pazarcı (önde) ve tezgâh üzerinde kuru gıda ve baharat satan şehirli pazarcı (arkada).

- Pazarların pazarcılar tarafından gün içinde kullanımında ÖZGÜÇ ve MITCHELL'in (2000) İstanbul pazarlarında tespit ettikleri hususlar Samsun'da da dikkati çekmektedir. Örneğin; ilk iş olarak alışverişlerini yapıp sonra diğer işlerine bakmak ve öğleden sonrayı kendilerine ayırmak isteyenler daha çok sabahın erken saatlerinde pazara gitmeyi tercih etmektedirler. Ürünlerin iyisi ve ellenmemiş olanını seçme isteği de bunda rol oynamaktadır. Öğle vakitlerinde ise daha çok öğle arası tatilini değerlendirmek isteyen ücretli çalışanlar pazarlarda daha sık görülürken, akşama doğru ise daha çok erkekler

ile iş dönüşü pazara uğrayanlar dikkati çekmektedir. Sabah 08.00-öğle 16.00 arası pazarlarda en fazla satış yapıldığı zaman aralığıdır. Bu saatten sonra pazara gelenler alım gücü düşük insanlardır. Pazarın bitmesine yakın geç saatlerde ise daha çok ucuzcular ve bedavacılar görülmektedir. Bunların daha ucuz mal talep etmeleri yanında, satıcıların da ürünlerini daha ucuz fiyata çekerek elden çıkarma gayretleri bir araya geldiğinde akşam vakitleri pazarın en ucuz olduğu saatleri meydana getirmektedir. Ucuzcular, pazarcıların geri getirmek istemediği ürünleri ucuza sattıklarını bildikleri için, bu vakti kollarken, bedavacılar da pazarcıların bıraktıklarını toplamaktadırlar. Bedavacılar içinde toplumun en alt kesimini oluşturan fakir ve kimsesizlerin sayısı Samsun pazarlarında azımsanmayacak orandadır.

- Diğer şehirlerde olduğu gibi Samsun'da da büyük ailelerde pazara gitme oranları daha yüksek, çekirdek ailelerde ise bu oran daha düşüktür.

- Samsun semt pazarlarında en dikkat çekici hususlardan biri de sebze dışındaki ürün ve mallarda diğer şehirlere bağımlılığın fazla olmasıdır. Örneğin meyvenin büyük kısmı başka illerden gelmektedir. Çarşamba ve Bafra ovalarının varlığı nedeniyle sebze de beklenen bolluk özellikle yaz aylarında görülmekte, diğer zamanlarda Akdeniz Bölgesi'nden gelen sera ürünlerinin etkisi altında kalmaktadır. Bu durumun tek istisnası kışın görülen lahana, pırasa, ıspanak gibi nispeten soğuğa dayanıklı sebzelerdir.

3. Semt pazarlarında satılan ürünler

Samsun'daki semt pazarlarının en önemli özelliği sebze ağırlıklı olmasıdır. Başka ürünler de satılsa ağırlık sebzededir. 08.04.2006 Cumartesi günü Selahiye Pazarı'nda yaptığımız tespitlere göre pazaryerinde satılan başlıca ürünlerin dağılımı ile bunların cins ve sayıları **Tablo 2**'de gösterilmiştir. Görüldüğü gibi satıcıların % 58'i sebze satmaktadır.

Tablo 2: Selahiye Pazarı'nda satılan ürünlerin çeşit, tezgâh sayısı ve % oranları.

SATILAN ÜRÜNLER	SERĞİ / TEZGÂH SAYISI	%
<i>Sebze (85'i yerde, 18'i tezgâhta)</i>	103	58
<i>Zeytin, peynir, yumurta, bisküvi, çerez vd.</i>	24	12
<i>Tuhafiye (kıyafet, çamaşır, aksesuar vd.)</i>	19	10
<i>Meyve (2'si yerde, 15'i tezgâhta)</i>	17	9
<i>Metal veya plastik mutfak eşyası</i>	11	5
<i>Süt</i>	5	4
<i>Deterjan ve temizlik malzemesi</i>	3	2

Köylüler kış mevsiminde marul, soğan, ıspanak vb., yaz mevsiminde ise domates, biber fasulye gibi sezonluk ürünlerini satmaktadır. Tezgâh sahibi şehirli esnaf ise ya halden aldıkları (mevsimine göre Samsun’da yetişmeyen, bu nedenle de köylünün pazara getiremediği) daha çok sera ürünü sebzeleri, ya da hem pazara gelen müşterilere, hem de köylerden gelip malını satarak kazandığı parayla ihtiyaçların gidermeye çalışan köylülere satmak üzere kuru gıda, zeytin-peynir, deterjan gibi ürünleri satmaktadırlar (**Foto 7**). Benzer durum meyve için de geçerlidir. Yine yere açtıkları sergilerde satış yapan köylüler ellerindeki kendi bahçelerinin ürünü olan mevsimlik meyveleri satarken, tezgâh sahibi esnaf halden aldığı meyveleri satmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse Samsun semt pazarlarında köylü satıcı sayısı yere açılan sergi sayısı ile orantılıdır.

Foto 7: Selahiye semt pazarında kuru gıda, bakliyat gibi kantariye ürünleri ile temizlik malzemelerini bir arada satan şehirli esnaf-pazarıcı.

Gerek düşük gelirliler, gerekse pazara mal satmaya gelen köylüler için tuhafiyeye ve hazır giyim ürünleri gibi mallar satan pazarcılar da vardır (**Foto 8**). İstanbul gibi büyük şehirlerde pazarın belli sokaklarında toplanarak uzmanlaşma yoluna giden, hattâ sırf bu özellikleri ile müşteri çeken *Kadıköy Salı Pazarı* veya *Ulus Pazarı* gibi pazarların aksine Samsun’da düşük nüfus

yoğunluğu nedeniyle hazır giyim eşyası satan pazarcılar diğer pazarcılarla karışık vaziyette yer almakta, nadiren 2-3 tanesi yan yana gelmektedir.

Foto 8: Hastanebaşı Pazarı 'nda hazır giyim ürünleri satan pazarcı.

Samsun'da en dikkat çekici hususlardan biri de şehir halkının süt ihtiyacının büyük kısmını köylülerden karşılamakta olmasıdır. Özellikle cumartesi günleri merkezdeki bu pazarlara sebze getiren köylüler kadar, belki onlardan daha da fazla süt getirenler vardır. Bunlar sütleri boş su veya kola şişeleri, plastik poşet vb. bulabildikleri kaplarla taşımaktadırlar. Süt satan iki grup köylü vardır. Bunlardan *birinci grup* pazaryerinde yere sergi açarak sütünü satar. Bu kişilerin sergi açmalarının nedeni süt ve süt ürünleri yanında, tülbent, dantel ve oya gibi elişleri, mısır unu, bulgur, maydanoz, sebze vb. ürünlerini de satmalarıdır (*Foto 9*). *İkinci grup* ise sadece süt satanlardır. Bunlar da pazara sebze getiren diğer köylülerle aynı arabayla şehre gelmekte, sonra kapı kapı dolaşarak önceden bağlantı kurdukları müşterilerine elden sütlerini satmaktadırlar. Sonra sattıkları sütlerin boş kaplarını toplayarak pazaryerlerine gelip buradaki köylüleri ile buluşmakta, gerekiyorsa kazandığı para ile alışverişini yapıp, geldikleri arabalar ile köylerine dönmektedirler.

Foto 9: Ağabali Caddesi üzerinde kurulan pazarda elişi, sebze ve sütü bir arada satan köylü kadınlar.

4. Pazaryerlerindeki başlıca sorunlar

Samsun şehir merkezinde kurulan semt pazarlarının hemen hepsinin cadde ve sokaklar üzerinde yer almasından kaynaklanan çok sayıda problemi vardır. Bunların başlıcaları;

- Pazarlar kuruldukları cadde ve sokak çevresindeki insanların en temel haklarını ihlal etmektedirler. Şöyle ki; pazar kurulduğu gün sokağa cankurtaran ve itfaiye girememekte, arabası olanların arabalarını çıkarmaları veya dışardan evlerine gelmeleri mümkün olmamaktadır (**Foto 10**). Özellikle dar sokaklarda çadır ve brandaların sokaktaki evlerin önlerine gerilmesi alt katlarda oturan vatandaşlar için sıkıntı yaratmaktadır. Aynı gün sadece pazar kurulan cadde veya sokaklar değil, onlarla bağlantılı yan yol ve sokaklar da gerek müşterilerin, gerekse satıcıların araçları ile kapanmaktadır. Sırf bu yüzden pazara rastlayan günlerde evlilik ve düğün merasimleri ertelenmekte, cenaze varsa mahalle camisi devre dışı kalarak, daha uzak mesafelere gidilmektedir.

Foto 10: Unkapanı Caddesi üzerinde kurulan Hastanebaşı Pazarı'nın tüm caddeyi sabahın erken saatlerinden gecenin geç vaktine kadar kapatan görüntüsü.

- Pazar yerinde erken saatlerde başlayan gürültü patırtı, çadır kurma telaşı, bu aradaki bağırış-çağırışlar çevredeki halkın huzurunu bozarak büyük sıkıntılar yaratmakta, evinde hastası ve küçük çocuğu olanlar için bu günler büyük eziyete dönüşmektedir. Özellikle yazın bu gürültü 05.00'den başlayıp gece 22.00'ye kadar devam etmektedir.

- Pazarların çoğunda ürünlerin üzerine konacağı yüksek tezgâhlar olmadığından, sebze ve meyvelerin büyük çoğunluğu ayak hizasında, toz-toprak seviyesinde satılmaktadır. Bu durumda her ne kadar sebzeler branda, muşamba veya çuvallar üzerine serilse de özellikle yağışlı havalarda ortaya çıkan görüntü çok çirkindir. Satıcı durumdaki köylülerin ürünleri ile birlikte yanlarında (yük teşkil edebilecek) bir de sergi malzemesi getir(e)memeleri bu durumu ortaya çıkaran önemli bir nedendir. Diğer neden ise ilgili belediyelerin denetim yetersizliği veya umursamazlığıdır. Özellikle yağışla birlikte yüzey akışına geçen her türlü kirliliği barındırma ihtimali yüksek pis sular bu sergilerdeki ürünlere bulaşmaktadır (**Foto 10**). Bu durum potansiyel salgın hastalık

tehlikesini beraberinde getirdiği gibi, bir kısım duyarlı vatandaşlarımızın pazarlardan uzak durmasına neden olarak köylünün getirdiği ürüne olan talebi azaltmakta, pazarların gerekli fonksiyonu yerine getirmesine engel olmaktadır. Görevli kişi ve kurumların bu konudaki duyarsızlıkları ise ibret vericidir. Sırf bu nedenle pazar kurulan cadde ve sokakların diğerlerinden daha temiz ve düzenli olması gerekmekte, çok kısa aralıklarla rögarlar yapılarak suların birikmesi ya da yüzeysel akışa geçerek sergilere bulaşması engellenmelidir.

Foto 10: Selahiye semt pazarında yağışlı bir havada yerde biriken sular arasında satılan sebzeler.

- Yazın sıcak havalarda sergilerdeki çürük sebze ve meyvelerin tezgâh aralarına gelişigüzel atılması sonucu ortaya çıkan çöplük görüntüsü de pazardan alışveriş yapanların midesini bulandırmaktadır (**Foto 11**). Bu sebepten dolayı da yine hijyen ve temizliğe dikkat eden bir kısım vatandaşlarımız pazarlardan uzak durmakta, yukarıda da belirtildiği gibi, bu da pazarlarda müşteri azlığından şikâyet eden ve getirdikleri mallara yeterli talep olmamasından yakınan pazarcılar için dezavantaj oluşturmaktadır. Hâlbuki bu tür görüntüler ilgili belediye görevlileri tarafından veya onların koyacağı kurallar gereği pazarcılara dağıtılacak çöp poşetlerine konabilir ve böyle bir görüntü rahatlıkla ortadan kaldırılabilir.

Foto 11: Selahiye semt pazarında öğleden sonra bir görünüm. Satılan ürünlerin boş kasaları, rasgele atılmış çürük sebzeler ve satılmayı bekleyen diğer ürünler, uçuşan sinekler, yayılan pis kokular ve boş çöp kutusu bir arada.

- Semt pazarlarında gerçek manâda yeterli kontrol ve denetim yoktur. Belediye zabıtası etkin olarak görev yapamamaktadır. Bunun sonucu olarak da; özellikle süt ve süt ürünleri denetimsiz kalmakta, bunları satanların bulaşıcı bir hastalığı olup olmadığı bilinmemekte, gıda ürünleri ilgili tüzüklere aykırı olarak satılmakta, uyduruk markalar, ne eti olduğu belli olmayan salam ve sucuklar veya *hormonsuz, organik* gibi tamamen satıcının kendi uydurduğu ve yazdığı etiketlere sahip çoğu hileli ürünlerle vatandaş aldatılmaktadır. Bunların ne derece gerçeği yansıttığını söyleyecek bir merci bulunmadığı gibi, ilgili yönetmeliklere göre üretilip üretilmediklerini denetleyen de yoktur. Daha da kötüsü temizlik ve deterjan gibi kimyasallarla gıda ürünleri çoğu zaman yan yana satılmakta, bir kısım pazarcılarının ise kullanılmış eski poşetleri yeniden kullanmasıyla gıda güvenliği hiçe sayılmaktadır.

- Pazarların hemen hepsi tuvalet ve lavabo açısından yetersiz, hattâ (Selahiye gibi) bir kısmında hiç yoktur. Hijyen açısından pazarlar ve pazarcılar adeta pislik içinde yüzmektedirler. Açık gıda satanların sık sık ellerini yıkamaları gerektiği halde suyun olmadığı yerde bunu yapmak zordur.

Yakınlarda -şayet varsa- camilerin tuvalet ve şadırvanları kullanılmakta, bu da yoksa insanlar (özellikle bayanlar) büyük sıkıntı çekmektedir. Çünkü erkekler yakındaki kahvehanelerin tuvaletlerinden yararlanırken, kadınlar için bu imkân da yoktur. Bazen kadınlar bu tür ihtiyaçlarını pazar çevresindeki evlerin kapılarını çalarak gidermekte, özellikle namaz gibi ibadetlerini ifa etmek için buna mecbur kalmaktadırlar. Hâlbuki pazar alanlarında pazar kurulduğu günlerde seyyar tuvalet ve lavabolar da olmalı, bu tür alt yapısı olmayan yerlerde zaten pazar hiç kurulmamalıdır.

- Bir kısım pazarlarda sokak aydınlatması da yoktur. Örneğin Selahiye semt pazarı bu durumdadır. Gerek sabah erken saatlerde sergiler açılırken, gerekse akşam geç saatlerde toplanırken pazarcılar fenerlerle veya el yordamı ile hareket etmekte, bu durum ise insanları canından bezdirmektedir. Pazarlarda güvenlik de yetersizdir. Bunu fırsat bilen kapkaççıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Güvenlik zafiyeti pazarcılar için de önemlidir. Çünkü pazarcıların kendi aralarındaki herhangi bir kavga zamanında müdahale olmadığında çok çabuk büyüyerek hemen kontrolden çıkabilmektedir.

Sonuç ve öneriler

Samsun kent merkezinde her hafta belli günlerde çok sayıda pazar kurulmaktadır. Görünen o ki, pazarlar etki ve önemlerini daha uzun yıllar devam ettirecekler, şehir büyüdükçe ve yeni mahalleler ortaya çıktıkça semt pazarlarına da yenileri eklenecektir. Başka bir ifade ile kırdan kente göç ve doğal nüfus artışı yoluyla şehirler kalabalıklaştıkça pazar, pazarcı ve müşteri sayısı artacaktır. Haftalık pazar sayısının İstanbul'da 350 (ÖZGÜÇ ve MITCHELL 2000), Bursa'da 71 (ÇALIŞKAN 2005), Samsun'da ise 18 olması, nüfus arttıkça ve şehir büyüdükçe pazar sayısının arttığını gösteren önemli ipuçlarıdır.

Mevcut durum incelendiğinde semt pazarları açısından Samsun şehri oldukça geri kalmıştır. Son zamanlarda Gazi Belediyesi'nin pazarcılara önlük ve kimlik dağıtma gibi bazı yeni uygulamalarla pazaryerlerine çeki düzen verme girişimleri dışında Samsun'da henüz olumlu bir gelişme yoktur. Tam tersine, iyileştirme beklenirken bazı pazaryerlerinin yıkılarak toplu konut alanlarına tahsis edilmesi, mevcut pazarların da hiçbir önlem alınmadan sokak ve cadde üzerlerine kurulması problemin asıl kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle, Samsun'daki semt pazarları satıcılar, pazaryerleri ve müşteriler açısından tam bir sorun yumağıdır. Gerekli tedbirler alınmadıkça bu sorunlar artarak devam edecektir. Maalesef yöneticiler meseleye haftanın bir günü gerçekleşen ve sonra altı gün ortada gözükmeyen bir olay olarak

bakmaktadırlar. Sorunlar görmezden gelinerek âdeta “*bırakın yapsınlar, bırakın satsınlar*” kabilinden bir mantıkla olaya yaklaşılmaktadır. Hâlbuki bir an önce pazarların rehabilite edilmesi, kente ve kentliye yakışır hale getirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda başta Büyükşehir Belediyesi olmak üzere bütün alt belediyeler konu ile ilgili olarak ortak çalışmalar yapmalı ve çözümler üretmelidir. Pazarların birbirlerine rakip değil, birbirlerinin tamamlayıcısı ve halkın ihtiyaçlarını en ucuza giderebildiği yerler olduğu dikkate alınarak, pazarcıların ve müşterilerin istekleri doğrultusunda yeniden ele alınmalı ve her türlü ihtiyaca cevap veren çağdaş mekânlar haline getirilmelidir. Bunun için;

- Mevcut pazaryerlerinin rehabilitasyonu (cadde ve sokak aralarından çıkartılarak uygun yerlerde yeniden inşa edilmeleri) sağlanmalı, şehir büyüdükçe yeni alanlarda okul, sağlık ocağı, park gibi yerler plânlanırken bunlar içinde pazarlara da yer ayrılması gerektiği unutulmamalıdır. Semt pazarları birkaç mahalleye birden hizmet verecek merkezियette olmalı, yaya olarak da gidilebilmeli, aracıyla gelenler için otoparka sahip olmalı, gerektiğinde de semt pazarlarının yerleri diğer günlerde otopark olarak kullanılır olmalıdır. Pazaryerlerinde yaşlılar, çocuklu bayanlar ve özürllüler için de uygun alışveriş ortamı ve zemini hazırlanmalıdır. Gerek pazarcılar, gerekse müşteriler için pazaryerleri tuvalet, temiz su, ibadet yeri, lokanta vb hizmetler açısından donanımlı olmalıdır. Kapkaç ve hırsızlığa karşı tedbir alınmalı, gürültü, kirlilik gibi çevre sorunlarına yol açmamalı, çöpler zamanında kaldırılmalı, petler (hayvanlar) girmemeli, acil durumlarda cankurtaran ve itfaiye giriş çıkışları için tedbir alınmalı, bunun için pazar kurulan bölgeye hizmet veren kurumların şoförleri acil durumlarda alternatif yol güzergâhları konusunda eğitimden geçirilmelidir. Kötü havalarda da alışverişe imkân vermeli, yağış durumunda üzerleri kolaylıkla örtülebilmelidir. Pazaryerleri tıpkı yeşil alanlar gibi deprem vb afetlerde insanların evlerinden dışarıya fırladıklarında kolaylıkla sığınabilecekleri açık yerler olarak da düşünülüp plânlanmalıdır. Tüketicilerin can güvenliği düşünülerek pazara gelen ürünler en azından sağlık açısından mutlaka denetlenmelidir. Pazarlar için standart plastik tezgâhlar yapılabilir. Bunlar tıpkı plastik masa ve sandalyeler gibi hem toplandıkları zaman üst üste konularak yer kaplamazlar, hem de serildiklerinde ürünler yerlerde kalmaz. Bunlar belediye sahipliğinde pazarcılara kiralanabilir veya mülkiyeti pazarcılara satılabilir. Pazaryerleri, denetimsiz ve ölçsüz uygulamalar nedeniyle ticarî ve ahlakî kuralların ihlal edildiği yerler olamamalı, tam tersine şehir halkının ilgisini buralara çekecek özellikte olmalıdır. Şehir ve çevresindeki geleneksel sanatlar ve zanaatlar ile bunları icra

edenlere pazaryerlerinde ayrı yer tahsis edilmeli bu tür uğraşlar teşvik edilmelidir. Semt pazarları topluma hizmet için vardır. Bu varlık orada bulunan insanlara eziyete dönüşmemelidir. Velhasıl pazaryerlerinin insanlar için olduğu unutulmamalıdır. Çünkü;

- Samsun semt pazarları şehrin uzak ve yakın çevresinde bulunan kırsal alanlar ve buralarda yaşayıp pazar için üretim yapan ve bu sayede kırsal varlığını devam ettirerek göçe katılmayan köylüler açısından başlıca geçim kaynağıdır. Bu durum sadece köylüler açısından değil, marketlerle kıyaslandığında pazarların daha ucuz olması nedeniyle, şehirde yaşayan orta ve alt gelir grubunun beslenme maliyetinin düşmesine de etki ederek şehirli nüfus için de bir denge unsuru oluşturmaktadır. Pazarlar şehirdeki marketler ve manavlarla rekabet içinde olduklarından onların fiyatları üzerinde düzenleyici etki yapmaktadırlar. Pazarlar bu fonksiyonu en iyi şekilde icra ettikleri için de ayrıca desteklenmeyi hak etmektedirler.

- Ülkemizde perakende ticaret hızla yerli veya yabancı sermayeli ulusal veya uluslararası market zincirlerinin tekeline girmeye başlamıştır. Ayrıca, ulusal market zincirleri sözleşmeli tarım yoluyla direkt üreticiden aldığını tüketiciye satarak, bir anlamda yerel pazarların yaptığını yaparak, yerel pazarlarla rekabet gücünü de eline geçirmiş görünmektedir. Bunların bir sonraki aşamada tekelleşmeye gidebilecekleri riski de göz önüne alınırsa, orta ve düşük gelirli vatandaşlarımız için semt pazarlarının varlığının devam ettirilmesi zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu aynı zamanda stratejik bir konudur ve meselenin ulusal ve bölgesel ekonomi açısından da büyük önemi vardır. Çünkü ulusal market zincirleri yoluyla halkın alışveriş alışkanlıkları hızla değişmekte, semt pazarlarından yapılan alışverişlerin yerini bu marketlerin sebze-meyve reyonları almaktadır. Bu arada şehrin çevresinde şehir için üretilen sebze ve meyvelerin semt pazarları yoluyla şehir halkına satılarak elde edilen gelire sürdürülen kırsal yaşam da hızla tehdit altına girmektedir. Hâlbuki *üretici, pazar ve müşteri*den oluşan mevcut sistem içinde para bölge içinde (Samsun'da) kalırken, ulusal marketler devreye girdiğinde durum tersine dönmekte, para il dışına çıkmaktadır. Yalnız bu açıdan bile semt pazarlarının sosyo-ekonomik yapıyı kuvvetlendirici etkisi göz önüne alınarak konu çok yakından takip edilmeli, semt pazarları asla ihmal edilmemeli, bunlar için uygun mekânlar tahsis edilerek varlıklarının devamı sağlanmalıdır. Samsun şehri, hiç olmazsa bu alanda dışa bağımlı olmamalı, mevcut potansiyelini en iyi şekilde kullanarak enerji ve gücünü kaybetmemelidir.

- Pazaryerlerinin düzensizliği, pisliği denetimsizliği vb. hususlar alışverişe gelenlerin en önemli şikayetlerini oluşturmaktadır. Aynı şekilde satıcı durumundaki pazarcılar da sabah 05.00'den akşamın karanlığını kadar vakitlerinin geçtiği bu mekânlarda kendilerine düzenli yerlerin tahsis edilmemesi, sokak aralarında kalmaları nedeniyle beslenme, tuvalet, su gibi en temel ihtiyaçlarını bile normal şartlarda karşılayamamaktan şikâyetçidirler. İki taraflı sorunlar yumağını oluşturan ve yerel idarenin mutlaka çözmesi gereken bu durum pazarların fonksiyonelliğine zarar vermekte, pazaryerlerinin toplum nazarında gözden düşmelerine neden olmaktadır. Böyle bir durum, yani şehirli müşterilerin pazarlara ilgisizliği, ya da müşteri azlığı, köylüyü malını satamadığı için üretimden vazgeçirmeye ve şehre göç etmeye teşvik ederken, ancak pazarlarda kendine yer bulan şehirdeki vasıfsız işgücünü de başka arayışlara yönleltecektir. Çünkü pazarlar, gerek şehirli gerekse kırdan kente yeni göç etmiş, herhangi bir niteliği veya vasfı olmayan her yaştaki nüfusun çalışmak ve bir miktar kazanç elde etmek için barındığı, imkânlarından yararlandığı ve bu sayede hayata tutunduğu mekânlardır. Pazarların yalnız bu özellikleri ile bile halka gelecekle ilgili umut veren, onların farklı arayışlar içinde olmalarını engelleyen ve nihayet onları içinde yaşadıkları topluma entegre eden rehabilitasyon kurumları oldukları unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- BEAUJEU-GARNIER, J.-DELOPEZ, A. (1983) **Pazarlama Coğrafyası**, (Çev. E. Tümertekin - A. Tümertekin), İst. Üniv., İşletme Fak.Yay. No:143, İstanbul.
- ÇALIŞKAN, V. (2005) “*Bursa Kent İçi Semt Pazarları Üzerine Bir Değerlendirme: Merkez İlçe Pazarlarından Örnekler*”, **Ulusal Coğrafya Kongresi 2005, Bildiri Kitabı**, (125–132), İst. Üniv. Yay., İstanbul.
- GÖÇER, O. (1984) **Şehirlerde Ticaret Alanları**, İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi Yay. No: 1286, İstanbul.
- ÖZGÜÇ, N.-MITCHELL, W.A. (2000) “*Şehirlerin Alternatif Alışveriş Mekânları: İstanbul’da Haftalık Pazarlar*”, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, **Tasarı+Kuram Dergisi, Sayı:2**, (35–57), İstanbul.
- TUNCEL, H. (2003) “*Anadolu Şehirlerinde Semt Pazarları: Elazığ Örneği*”, Fırat Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:1**, (49–70), Elazığ.
- UZUNEMİNOĞLU, H. (1992) **Samsun Bir Uygulamalı Şehir Coğrafyası**, İ.Ü. Sos. Bil. Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Atakum, Canik, Gazi ve İlkadım** belediyeleri zabıta ve gelirler müdürlüklerinden alınan sözlü bilgiler.